

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.4.15

Nina KonnovaORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7096-7714>*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine***FORM AND MATERIAL OF MONEY:
PHILOSOPHIC ANTHROPOLOGIC NATURE****Ніна Коннова***Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна***ФОРМА І МАТЕРІЯ ГРОШЕЙ:
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ
ХАРАКТЕР**

The article is dedicated to the question of the nature of money, and it suggests to consider this problem through the prism of Aristotelian dichotomy of form and material or, in other words, through the prism of the McLuhan's conception that "the medium is a message". Extrapolating this thesis, we get that "the form of money is their material". It's shown that the key changes in culture are caused with the changes in the techniques of communication: from oral forms of communication to the hieroglyphic and phonetic writing, from hand-written texts to the book-printing and further to electronic means of communication and the Internet as well as from money-subjects to coins, banknotes and virtual money and cryptocurrencies. It is demonstrated that the declared approach promises great perspectives.

Money changed its forms many times during the human history and passed a long way from the simplest money-subjects to modern cryptocurrencies. Founders of modern economic theory considered money merely as an equivalent of exchange of one goods for others, but modern specialists define money as an abstract measure of debt. The thesis is proposed that human life and action are manifested as energy, and this means the transition of one forms of energy into others. As a result, such phenomena as material values and property appear, and money may be considered as the means of social measuring of quantity of this energy.

Phenomenon of money has obvious informational and energetical aspects. Human thinking develops in the direction from the concrete sensual to the abstract mental one. It is demonstrated that dominating type of money is appropriate to different stages in the development of human society, that cryptocurrencies are a new stage in the process of development and virtualization of money. The final influence of the cryptocurrencies on the existing national currencies is not evident. The only evident moment is that cryptocurrencies lead to decentralization of economic life, and that the states loose some parts of their mechanisms of control.

Keywords: money, finance, capital, cryptocurrency, abstraction, form, material.

Стаття присвячена розгляду природи грошей крізь призму аристотелівської дихотомії форми і матерії. Гроші упродовж історії людства неодноразово принципово змінювали свою форму, пройшовши шлях від грошей-предметів до грошей металевих, паперових і, врешті-решт, віртуальних. Канадський філософ Маршалл Мак-Люен, автор знаменитої «Галактики Гутенберга», висунув досить ексцентричну та провокативну тезу "the medium is a message" (спосіб передачі (повідомлення) є самим повідомленням). Цю тезу можна екстраполювати на таку тему як «форма [грошей] є матерією [грошей]»¹. Тобто нам потрібно з'ясувати, що таке форма грошей, що таке їх матерія, та як форма і матерія співвідносяться між собою.

Сучасну стадію розвитку цивілізації зазвичай називають інформаційною. Зауважимо, що Мак-Люен помер у 1980 році ще до початку епохи Інтернету. І свої висновки він робив на основі

¹ Маклюэн, Г. М. (2003). *Понимание Медиа: Внешние расширения человека*. Москва: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 464.

спостережень над такими засобами масової інформації, як радіо і телебачення. Польський антрополог Анджей Менцвель указує на те, що під впливом Інтернету з'являються й розповсюджуються нові види письма (в т.ч. літературного), такі як «есемески», блоги, гіпер- та кібертексти тощо. Менцвель проводить паралель з гіпотезою англійського культуролога Еріка Альфреда Гевлока щодо основної проблематики філософії Платона, викладеної тим, зокрема, у його діалозі «Держава». На думку культуролога, ця проблематика полягає у протиставленні ідеалів виховання і культури класичної Греції ідеалам Греції архаїчної; у протиставленні культури в процесі «переходу від усності до писемності (тобто від оральності до літеральності)», в контексті «писемної революції стародавньої Греції»¹. Менцвель відзначає, що ключові зміни в історії культури пов'язані зі змінами в технологіях комунікації: від усної комунікації до ідеографічної писемності; від неї до писемності ієрогліфічної та фонетичної; від рукописних текстів до книгодрукування і далі до електронних засобів комунікації та Інтернету². Слід вважати, що аналіз даного аспекту розвитку товарно-грошових відносин також представляється надзвичайно перспективним.

Засновники сучасної економічної науки вважали гроші лише еквівалентом обміну одних товарів на інші, суть якого полягала у спрощенні механізму обміну. Сучасні теоретики визначають гроші як абстрактну міру боргу, в якості прикладу на користь такого розуміння природи грошей Девід Гребер наводить оригінальну культуру острова Яп у Тихому океані. Ця культура, будучи досить примітивною в матеріальному відношенні, була надзвичайно розвинутою у відношенні символічному. Суспільство Яп було структурованим у дуже складний спосіб: існували різноманітні касти і складна система відношень між ними. В якості грошей виступали не мушлі, плоди чи дрібні камінці, а великі камені діаметром від 1 до 8 футів (приблизно від 0,5 до 3,5 м), що були витесані у виді великих круглих дисків з діркою для осі посередині. Ці камені витесувалися на іншому острові за 300 миль і колись дуже давно були привезені на Яп³. Саме вони відігравали роль грошей і часто, навіть не переносилися з місця на місце, від одного власника до іншого. Достатньо було лише визнати зміну власника. Був навіть випадок, коли один із цих каменів узагалі знаходився на дні моря (він упав туди при транспортуванні) і тим не менш мав власника й переходив (формально) з рук у руки. Наведений приклад прямо вказує на те, що природа грошей – це мірило абстрактної цінності чи боргу, конкретна ж форма – це лише зовнішній спосіб вираження цієї міри. З часів Давнього Шумеру до нас дійшли чисельні глиняні таблички із записаними на них розписками; пізніше ж їм на зміну приходять срібні злитки (срібло внаслідок своєї рідкості стає більш ефективним мірилом, яке неможливо так просто підробити).

Вважаємо доречним розуміння сутності грошей як мірила боргу. В цьому контексті, щоб зрозуміти матерію грошей, необхідно з'ясувати матерію боргу – що одна людина може бути винною іншій? Речі, ресурси, послуги, соціально-політичний статус. Ці речі можуть ставати боргом лише після появи феномену приватної власності та володіння.

Український любитель афоризмів Петро Сорока у своїй збірці «Таємнича сила грошей» наводить наступний вислів: «Усе, що нас оточує, – це енергія... Гроші – теж енергія, до того ж найбільш потужна і займає друге місце після енергії любові, вона спроможна усім і всіма керувати і підкоряти собі (тому купити можна все, крім любові). Але це теорія»⁴.

«Чим більше віддаєш – тим більше отримуєш... Оскільки гроші – це енергія, вона не повинна застоюватися. Таким чином, гроші повинні бути весь час в обігу, в русі»⁵. Далі Петро Сорока цитує Достоєвського: «Гроші – це карбована свобода»⁶.

«Гроші – кров держави, – пише Томас Гоббс. – Під перетравлюванням я розумію перетворення всіх продуктів, які не споживаються у даний момент, а зберігаються для споживання в майбутньому, в щось еквівалентне їм за вартістю і разом із тим таке, що легко переноситься, не заважаючи пересуванню людей з одного місця на інше, щоби людина де б вона не перебувала, могла мати саме те харчування. Яке є потрібним на даному місці. Такою річчю може бути золото, срібло та гроші. Бо золото і срібло, які високо цінуються майже в усіх країнах, є зручною мірою вартості усіх речей у міжнародній торгівлі, а гроші (з якого б матеріалу суверен би їх не карбував) є достатньою мірою

¹ Менцвель, А. (2012). Антропологічна уява. Київ: Юніверс, 300-301.

² Там само, 301.

³ Martin, F. (2014). *Money. The Unauthorised Biography*. New York: Vintage Books, 6-9.

⁴ Сорока, П. (2013). *Таємна сила грошей*. Мукачево: Карпатська вежа, 21.

⁵ Там само, 24-25.

⁶ Там само, 44.

вартості усіх речей усередині держави. За допомогою таких мір усі товари, рухомі й нерухомі, набувають можливості супроводжувати людину всередині держави та ... живлять кожну частину держави, так що перетравлювання є ніби кровотворенням держави. Бо природна кров утворюється таким самим способом із продуктів землі і, циркулюючи, живить кожну частину держави»¹.

Мірилом дія виступає енергія, а людське життя є діяльністю, що означає перехід енергії з одних форм у інші – матеріальні цінності і власність на них як результат цієї діяльності.

Не існує жодних приладів, які були би здатні вирахувати загальну кількість перетікання енергії в природі та людському суспільстві. Тим не менш, люди намагаються вимірювати цю кількість. Власне таким приладом можуть вважатися гроші. Але це вже в жодному разі не є приладом фізичним. Це вже метафізика. Гроші є метафізичними за своєю природою. Метафізичними тому, що вони безрозмірні. Фізика – це наука про те, що можна побачити, видимі речі та феномени, які можна чітко і строго вимірювати. Все інше вже знаходиться за межами фізики, та є метафізикою. Крім того, метафізика – це наука про максимально загальні й універсальні категорії мислення та буття. Категорії, що були вироблені метафізикою, пізніше можуть використовуватися в т.ч. й у фізиці. Микола Руденко називає гроші свого роду безрозмірним квантом енергії: «... цей квант сам по собі ... безрозмірний: сьогодні він несе одну кількість енергії, завтра – іншу. Все залежить від того, який був зібраний урожай. Це вже фізика: закон збереження і перетворення енергії. Енергія зібраного зерна переливається з однієї виробничої сфери в іншу – від хліборобів до робітників, а від них у вигляді одягу, взуття та інших промислових виробів знову до хліборобів, а також до державних службовців»².

І далі: «Гроші – міра вартості і засіб обліку втіленої в товарах суспільної праці, яка є субстанцією вартості»³. В ролі субстанції вартості марксистська філософія розглядає працю. Синонімом праці виступає робота (в т.ч. у фізичному розумінні). Тобто субстанцією вартості ми можемо назвати сукупну роботу усього суспільства. А оскільки робота та енергія вимірюються в одних і тих самих одиницях, то виходить, пише Руденко, що субстанцією вартості виступає уся сукупна енергія, яка є у розпорядженні суспільства. Тобто вартість визначається енергетичними джерелами, які використовує людина, при цьому її, людини, праця лише спрямовує енергію, накопичену природою. Людина, стверджує Руденко, є лише провідником, а не генератором енергії. Генератором є сама природа⁴.

У меркантилістів субстанцією вартості (вимірюваної грошима) є самі гроші. Гроші творять гроші⁵. Однак, якщо точніше, гроші є знаком, метафізичним квантом вартості, а не самою субстанцією вартості. Субстанцією вартості за Миколою Руденко виступає Космічне Світло. Саме воно є першоджерелом енергії на нашій планеті. Завдяки йому зростають рослини, ними харчуються тварини, людина живиться м'ясом тварин та використовує їх в інших цілях тощо. Везити постійно з собою м'ясо чи рослини занадто обтяжливо, тому їх замінюють знаками, грошима – «їх (м'ясо і зерно) заховали в гаманці: грошові знаки являють собою відображення якоїсь кількості зерна і м'яса»⁶. Все починається з хліборобства. Саме воно дає первинну енергію, необхідну людині для життя і діяльності. Лише пізніше виникає промисловість, з якої ще пізніше, пише Руденко, виникає капітал. Таким чином, гроші є нічим іншим, аніж еквівалентом «сонячної енергії, що плине економічними артеріями»⁷. Промисловість використовує природні ресурси – вугілля, нафту, газ – які були нагромаджені на Землі за рахунок фотосинтезу. Джерелом енергії, таким чином, є лише Сонце⁸. На думку Руденко капітал є виробництвом додаткової вартості, тобто збагаченням суспільства енергією прогресу, а енергія є фізичним процесом, який породжує природа, а не політика.

Згідно з фізіократами всі види вартості породжуються землею і тільки землею.

Микола Руденко звертається до праць французького лікаря й філософа-економіста Франсуа Кене, переконаного фізіократа, який вважав все виробництво сільським господарством. Джерелом

¹ Гоббс, Т. (1991). *Левіафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Сочинения в двух томах*. Москва: Мысль, 2, 195-196.

² Руденко, М. (2015). *Енергія прогресу. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 134.

³ Руденко, М. (2015). *Економічні монолози. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 217.

⁴ Там само, 218-219.

⁵ Там само, 223.

⁶ Руденко, М. (2015). *Економічні монолози. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 223.

⁷ Руденко, М. (2015). *Енергія прогресу. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 225.

⁸ Руденко, М. (2015). *Економічні монолози. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 226-227.

нових благ може бути лише земля, тобто природа. Відповідно, виробники – це ті, хто працює в сільському господарстві. Промисловість при цьому не виробляє нових благ, вона лише переводить їх з одних форм у інші. Шматок необробленого заліза і цвяхи, виготовлені з цього заліза – це те ж саме залізо. В сільському ж господарстві, посіявши одно зерно, селянин одержує сто зерен. Тобто чиста прибавка благ і вартостей. Саме тому додаткова вартість, вироблена в сільському господарстві, є первинною та абсолютною, а вартість, одержана в промисловості – вторинною та відносною. При цьому результати промисловості можуть впливати на подальший розвиток сільського господарства, яке підштовхує подальше промислове виробництво. При взаємовпливі цих факторів один на одного, першість, в будь-якому разі, належить природі та сільському господарству. Руденко називає економіку Кене фізичною, а економіку Маркса політичною¹.

«Абсолютна вартість витікає із природної родючості землі, природи, ..., тоді як відносна додаткова вартість народжується в процесі розвитку суспільних продуктивних сил», – зазначає Руденко².

Микола Руденко вважає, що люди живуть коштом чотирьох видів виробничої енергії. Це абсолютна виробнича енергія vs відносна виробнича енергія; виробнича енергія, яка убуває vs енергія, що наростає, або енергія прогресу. Абсолютна виробнича енергія – це енергія біосфери, енергія дарів землі. Відносна виробнича енергія ж – це енергія техногенна. І та, й інша може бути, як не відновлювана (вугілля, нафта, газ тощо), так і відновлюваною, наростаючою (енергія органічна)³. Далі ж за законом збереження енергії родючість землі (абсолютна енергія) перетікає в енергію промислових підприємств (відносна енергія)⁴, з чого слідує, пише Руденко, що вартість усіх товарів визначається по-суті вартістю зерна, а «ціноутворення є істинно науковим тільки тоді, коли ним займається сама Природа.

Природа є єдиним організмом, і подібно тому, як у звичайному організмі енергія, кров, повітря циркулюють по відповідним каналам від одних органів до інших, так само у природі одні речовини переходять у інші в ході циркуляції і переходів енергії з одних видів у інші. Людське суспільство також є частиною природи. Способом циркуляції енергії в людському суспільстві стає ринок. Саме ринок є серцем економіки, серцем, яке прокачує кров (гроші, товари) по людському суспільству. Все відбувається синергійно⁵. Ринок – це свобода, саме вона, свобода, здатна виробляти багатства⁶.

Адам Сміт, на відміну від Кене, вважає, що вартість народжується не з природи, а з праці. Без праці немає вартості. Саме на цю ідею (трудової вартості) спирався Карл Маркс. Микола Руденко вважає, що помилка. Франсуа Кене – старшого сучасника Адама Сміта, якому той присвятив свою працю – в тому, що він не сперечався зі Смітом і його теорією, вважаючи, що теорія, яка не узгоджується із законами природи, неминуче буде спростована. Але Кене не врахував того моменту, що в економічному житті експеримент зі спростування чи підтвердження теорії може тривати десятиліттями чи століттями⁷.

Адам Сміт відкидає фізіократичну передумову. Справа в тому, що та економічна реальність, свідком якої він був, сприяла цьому. Англія багатіла завдяки торгівлі, тому робота сонця і землі залишилася поза увагою Сміта. Марксистки взяли на озброєння трудову теорію вартості, теорія ж фізіократична стала надбанням капіталістичного світу, вважає Руденко. Марксистки віддають перевагу безплідному (згідно з Кене) класу, пролетаріату. Диктатура пролетаріату (чи то комуністів), пише Руденко, знищуючи селянство, знищує тим самим основу не лише економічного процвітання, але також і самого життя⁸.

«...Вартість, – пише Руденко, – не що інше, як синонім сонячної енергії, котра здобула ознаки енергії біологічної. І лише тому вона стає енергією нашої праці⁹». Для розвитку економіки і життя як такого необхідно забезпечити цій біологічній енергії таку ж свободу пересування, з якою в наших

¹ Руденко, М. (2015). *Не заглядаючи в святці. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 356-358.

² Там само, 353.

³ Там само, 361-362.

⁴ Там само, 366.

⁵ Руденко, М. (2015). *Сила і слабкість Адама Сміта. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 368.

⁶ Руденко, М. (2015). *Не заглядаючи в святці. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 373.

⁷ Руденко, М. (2015). *Шлях до хаосу. Енергія прогресу*. Київ, Кліо, 389.

⁸ Там само, 392-393.

⁹ Там само, 396.

судинах циркулює кров. Інакше будуть тромби та гангрена. Таку свободу може забезпечити лише ринок. У Радянському Союзі були фіксовані ціни, що Руденко порівнює з ситуацією, коли який-небудь бюрократ накаже припаяти стрілку вольтметру до якоїсь фіксованої позначки, щоб вона завжди показувала те ж саме. Результатом же зазначених дій може бути лише вибух дикого хаосу¹.

Назва «енергія прогресу» Руденко або «чистий продукт» фізіократів відповідає тій частині сільськогосподарської продукції, яку селяни вивозять на ринок. Тобто – це додаткова вартість, створена природою². В Адама Сміта ж додаткова вартість виникає лише через працю³.

Відмовившись від теорії фізіократів, які не бажали визнавати інше джерело нових благ, окрім землі, Адам Сміт тим самим відкрив нову еру політичної економії. Люди, заявляє Микола Руденко, є біологічними трансформаторами біологічної енергії⁴. «Якщо вартість є синонімом енергії, то її потоки мають бути абсолютно вільними»⁵.

Микола Руденко пропонує визначення капіталу: «Капітал є енергія прогресу мінус ентропія» або $K = E - F$,

де K – капітал, E – енергія, F – ентропія; і далі: «Капітал є абсолютною додатковою вартістю після вирахування з неї відносної вартості та державних витрат»⁶.

Капіталізм – є проектом раціонального влаштування світу, в основі якого лежить капітал, як певна ідеальна субстанція, яка здатна до самозростання та до встановлення влади над економікою та власністю⁷.

Капітал – це не просто певна сукупність грошей, капітал – це гроші, які роблять нові гроші, тобто капітал – це те, що має здатність до самозростання⁸. Власне капітал не є суб'єктом, він є радше чимось на кшталт енергії чи матерії. Вищезазначеним глобальним суб'єктом як таким є фінансова олігархія. Таким чином економічна цивілізація капіталізму визначається через смисловий ланцюжок вартість – гроші – капітал – фінансова олігархія⁹. До Першої Світової війни остання використовувала валюти, прив'язані до золота (інколи до золота і срібла). Дорогоцінні метали виступали в ролі природних обмежувачів кількості грошей та інфляції. Золотий стандарт був скасований під час Першої Світової війни, оскільки за умови його збереження у воюючих сторін не вистачило би грошей для ведення війни. Без золотого стандарту гроші перейшли на принципово новий рівень абстракції, що створює умови для використання механізму контрольованої інфляції як способу вирішення чисельних економічних та соціальних проблем.

Завдяки грошам і капіталу людська свідомість виходить за межі суто предметного світу речей, і стає так званою монетарною свідомістю, набуваючи суто грошового характеру¹⁰. Гроші сучасної монетарної свідомості не є класичними об'єктивними грошима, вони, навпаки, є суб'єктивними, і вони із своєї суб'єктивності творять нову, віртуальну реальність, яка проявляє тенденцію відмінити свідомість об'єктивної реальності. Негативним наслідком чого стає соціальний регрес, коли особистісні та статусно-соціальні відносини витісняються відносинами грошовими. Фінансова революція долає економіку реального господарювання. Поняття економічної ефективності тепер зводиться до наростання капіталу, а не збільшення реальних матеріальних благ. Тобто починається маніпулювання не просто грошима і вартістю, а лише грошима і вартістю¹¹.

Перші гроші, як зазначалося, були лише бирками, які свідчили про принесення обов'язкових жертв богам та пожертвувань на користь суспільству як такому. Система поступово розвивалася та в середині I-го тисячоліття до н.е. з'являються справжні гроші у виді монет, але в цілому фінанси не є ключовим елементом у господарському житті суспільства – відсутність грошей майже нічого не змінює, суспільство більше залежить від природи, аніж від фінансових криз. Фінанси, капітал стають визначальними саме на індустріальній стадії, далі відбувається стрімкий розвиток фінансової

¹ Там само, 396.

² Руденко, М. (2015). *Сила і слабкість Адама Сміта. Енергія прогресу*. Київ: Кліо, 460.

³ Там само, 465.

⁴ Там само, 466.

⁵ Там само, 473.

⁶ Там само, 455.

⁷ Ільїн, В. В. (2007). *Фінансова цивілізація*. Київ: Книга, 409.

⁸ Там само, 415.

⁹ Там само, 418.

¹⁰ Ільїн, В. В. (2007). *Фінансова цивілізація*. Київ: Книга, 429-430.

¹¹ Там само, 434-438.

системи в напрямку все більшої досконалості, яка досягається шляхом віртуалізації. І, нарешті, ривок у напрямку віртуалізації відбувається (і сам стає проявом) саме інформаційної стадії – гроші перетворюються переважно у цифри на електронних рахунках.

Найбільш яскравим проявом зазначених процесів стають так звані криптовалюти, включаючи найбільш відому з них – біткойн, який стає першою повністю децентралізованою криптовалютою. Децентралізація означає, що транзакції за допомогою неї є суто двосторонніми та не потребують третьої сторони (як у випадку звичайних фінансових транзакцій через Інтернет).

На відміну від звичайної фінансової піраміди, біткойн є засобом реальних транзакцій. Власне з однієї сторони, біткойн є пірамідою, з іншої – реальною грошова система, тільки крипто. Тобто грошова система, яка нічим не підкріплена. Щоправда, в сучасному світі всі валюти (долари, гривні, євро тощо) так само нічим не підкріплені, виступаючи по суті лише «папірцями». Крім того, значна кількість фінансових ресурсів навіть не існує в паперовій формі, а є лише записами в комп'ютерах. De facto як і біткойни. Різниця в тому, що кількість доларів регулюють відповідні державні фінансові установи, а кількість біткойнів закладена у спеціальному комп'ютерному алгоритмі. Сучасні гроші, каже Дмитро Бутерін, це лише певна колективна галюцинація. Єдине, що надає їм цінності, це наша віра в них¹.

Будь-хто може створити яку-небудь нову, свою власну криптовалюту. Єдине питання в тому, щоб хтось у неї повірив і почав нею користуватися. В випадку національних валют віра в них – це насамперед віра у відповідну державу. У випадку ж криптовалют усе складається (чи не складається) синергетично. Кількість крипто валют – реальна і потенційна – нічим не обмежена. Все визначає «колективна галюцинація», стверджує Дмитро Бутерін. Ціни на біткойни так само визначаються нею. Це не свідомо задумана кимось піраміда. Просто останнім часом багато людей, які жодного уявлення не мають про криптовалюту взагалі й біткойни зокрема, намагаючись захистити свої заощадження, почали вкладати в біткойни. І біткойни поперло як на дріжджах, говорить Бутерін. Колись, згадає він, один чоловік купив дві піци за 10 тисяч біткойнів. Усі дивувалися – дві піци, це справжнє «щось» за якісь біткойни, які є «ніщо». А нині 10 тисяч біткойнів – це 100 мільйонів доларів².

Чи можна вважати біткойн повноцінними грошима? Якщо виходити з того, що справжні гроші мають виконувати три функції – бути мірою вартості, засобом обміну та засобом накопичення – то навряд чи. Функцію засобу обміну, як показує життя, біткойн виконує майже повною мірою. Щодо функції міри вартості, то тут великі проблеми – нестабільна вартість самих біткойнів, необхідність додаткових технічних засобів для банків, які включаються у транзакції з біткойнами, тощо. Що ж стосується біткойну як засобу накопичення, то знову ж таки усе дуже неоднозначно. З одного боку, багато агентів ринку активно включилися в придбання біткойнів, крім того є чітко встановлений алгоритм регулювання кількості біткойнів у світі взагалі; з іншої – вартість біткойнів залежить, у першу чергу, від довіри людей³.

Головна перевага біткойну перед існуючими реальними валютами та золотом полягає в тому, що в його основу закладений чіткий і незмінний алгоритм регулювання кількості біткойнів. Сучасні валюти, емітовані державами, таких обмежень не мають, та сучасні уряди майже скрізь проводять політику контрольованої інфляції. Останнє підігріває інтерес до альтернативних засобів накопичення. Насамперед золота, інтерес до якого є фактором не об'єктивно-природним, а психологічним – ціна унції золота у 2011-році, в часі найбільшого свого підйому, сягала 1920 доларів за унцію, а в 2015-му вже тільки 1046 доларів. Все це стосується рівною мірою також і біткойнів чи інших криптовалют⁴.

Очевидно, що криптовалюти є новим етапом у розвитку та віртуалізації грошей. Який ефект від їх появи буде для традиційних національних валют, передбачити в повній мірі навряд чи можливо. Можна припустити, що через розповсюдження використання криптовалют національні валюти будуть втрачати в ціні внаслідок появи додаткових грошей. Якщо яка-небудь держава повністю перейде на криптовалюту з такими обмеженнями емісії, які є у біткойнів, то ефекти будуть

¹ Барышников, В. (2018). «Рашен-биткойн» и две пиццы за сто миллионов. *Радио Свобода* <<https://www.svoboda.org/a/28989157.html>> (2020, листопад, 22).

² Барышников, В. (2018). «Рашен-биткойн» и две пиццы за сто миллионов. *Радио Свобода* <<https://www.svoboda.org/a/28989157.html>> (2020, листопад, 22).

³ Шавалюк, Л. (2017). Поведінкова економіка. Український контекст. *Український тиждень*, 44 (520), 13.

⁴ Шавалюк, Л. (2017). Поведінкова економіка. Український контекст. *Український тиждень*, 44 (520), 14.

аналогічними тим, що давало використання грошей із дорогоцінних металів, тобто неможливість їх девальвації з усіма належними наслідками¹.

Аксіологія постмодерну характеризується, перш за все, відсутністю центру. Її цінності можуть нагадувати цінності модерну, але лише зовнішньо. Справа в тому, що вони призначаються не для індивіда (особистості), а для «дивіда» (споживача, конформіста). Основою життя в епоху модерну та премодерну виступали праця та реальна економіка, реальні матеріальні предмети. В епоху постмодерну на перший план виходять так звані *індекси*: економічного розвитку, зростання, рівня життя, медичного чи іншого обслуговування, індекс людського капіталу – чисельні суто фінансові індекси². Тобто не діяльність, а віртуальність. Власне реально-економічною передумовою цього стає постійно зростаюче підвищення ефективності праці, внаслідок якого суспільство нестачі перетворюється на суспільство надлишку та переситу, коли на перший план виходить не виробництво благ, а їх розподіл. Це переводить економіку на віртуальні рейки, де вартість командує реальністю³. В. Ільїн пише, що проявами віртуалізації економіки стають економічний детермінізм та грошова залежність⁴. Останнє руйнує традиційні системи аксіології, але не скасовує загального принципу гуманізму. Якщо традиційний модерний гуманізм є ідеократичним (тобто спирається на певні уявно-абстрактні цінності) та ідеологічним (намагається нав'язати відповідну ідеологію суспільству), то гуманізм постмодерний просто тяжіє до суб'єктивності та, як наслідок, аксіологічного плюралізму⁵.

Висновки. Феномен грошей має очевидні інформаційний та енергетичний аспекти. Людське мислення розвивається в напрямку від чуттєво-конкретного до мисленнєво-абстрактного. Можна відзначити, що різним стадіям розвитку суспільства відповідає за рівнем абстракції свій домінуючий тип грошей. Вплив форми грошей на умови економічного життя можна представити у виді таблиці:

Таблиця 1

Співвідношення форми та матерії грошей

Форма грошей	Економічні результати	Політичні умови та наслідки
Гроші-предмети	Проста торгівля – обмін	Бездержавні суспільства
Гроші як дорогоцінні метали	Широка міжнародна торгівля та накопичення	Феодальні та рабовласницькі держави
Паперові гроші	Кредитування та механізм інфляції	Централізовані держави, капіталізм
Криптовалюти	Реальна децентралізація економічного життя	Інформаційне суспільство

Джерело: авторська розробка

Так на аграрній стадії гроші є суто конкретними: спочатку це гроші у формі предметів чи товарів (ножі, зерно, мушлі), пізніше гроші як відміряні шматки дорогоцінних металів – тобто цінність грошей визначається цінністю предметів чи матеріалів, які ці гроші, репрезентують. На індустріальній стадії гроші поступово втрачають прямий зв'язок з тим, що їх представляє – з'являються і починають широко використовуватися паперові гроші, які є суто абстрактною мірою, свідомством міри боргу. Спочатку вони ще певною мірою прив'язані до «реальних» мір цінності (золота та срібла), однак цей зв'язок тепер не є прямим – спочатку паперових грошей випускається у декілька разів більше, ніж мається в наявності золота і срібла, пізніше і ця прив'язка скасовується, що створює можливості використання механізмів інфляції задля розв'язання соціальних, політичних та власне економічних питань. І, нарешті, на постіндустріальній чи інформаційній стадії гроші ще більше віртуалізуються (абстрагуються), перетворюючись урешті-решт у криптогроші, які створюють можливості до реальної політичної децентралізації економічного життя.

¹ Там само, 15.

² Ільїн, В. В. (2007). *Фінансова цивілізація*. Київ: Книга, 479-480.

³ Там само, 481.

⁴ Ільїн, В. В. (2007). *Фінансова цивілізація*. Київ: Книга, 483.

⁵ Там само, 488-489.

References:

1. Boyaryshnikov, V. (2018) “Russian-bitcoin” i dve pizzi za sto millionov [“Russian-bitcoin” and two pizzas for one hundred millions]. *Radio Svoboda* [Radio Liberty]. <<https://www.svoboda.org/a/28989157.html>> (2020, November, 22) [in Russian].
2. Gobbs, T. (1991). *Leviatan, ili materiya, forma i vlast' gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo. Sochineniya v dvukh tomakh* [Leviathan, or material, form and power of the state, ecclesiastical and civil one. Works in two volumes]. Moscow: Mysl, 2 [in Russian].
3. Ilyin, V.V. (2007). *Finansova tsyvilizatsiya* [Finacial Civilization]. Kyiv: Knyha. [in Ukrainian].
4. MacLuhan, M. (2003). *Ponimaniye Media*. [Understanding of Media]. Moscow: KANON-press-C, Kuchkovo Pole. [in Russian].
5. Mencwel, A. (2012). *Antropologichna uyava* [Anthropologic Imagination]. Kyiv: Univers. [in Ukrainian].
6. Rudenko, M. (2015). *Energiya progresu. Energy of Progress* [Energiya progresu. Energy of Progress]. Kyiv: Klio. [in Ukrainian].
7. Rudenko, M. (2015). *Ekonomichni monology. Energiya progresu* [Economical Monologues. Energy of Progress]. Kyiv: Klio. [in Ukrainian].
8. Rudenko, M. (2015). *Ne zagliadayuchy v sviatsi. Energiya progresu* [Energy of Progress. Without Looking into Notes]. Kyiv: Klio. [in Ukrainian].
9. Rudenko, M. (2015). *Syla i slabkist Adama Smita. Energiya progresu* [Force and Weakness of Adam Smith. Energy of Progress]. Kyiv: Klio. [in Ukrainian].
10. Rudenko, M. (2015). *Shliach haosu. Energiya progresu* [The Way of Chaos. Energy of Progress]. Kyiv: Klio. [in Ukrainian].
11. Soroka, P. (2013). *Tayemna syla hroshey* [The secret power of money]. Mukachevo: Karpatska vezha. [in Ukrainian].
12. Shavaliuk, L. (2017). Povedinkova ekonomika [Behavior Economics]. *Ukrajinskyj Tyzhden* [Ukrainian Week], 44 (520). <<https://tyzhden.ua/News/212342>> [in Ukrainian].
13. Martin, F. (2014). *Money. The Unauthorised Biography*. New York: Vintage Books. [in English].